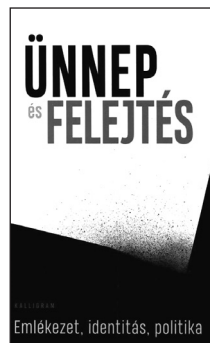

A hatalom memóriája

Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *Ünnep és felejtés. Emlékezet, identitás, politika*
Budapest, Kalligram Kiadó, 2018. 278.

Az emlékezetpolitika olyan népszerű kutatási területe az elmúlt néhány évtizednek,¹ amely a történelmi események értelmezésének, ezek megújulásának, a társadalmi emlékezet gyakorlatainak széleskörű vizsgálati lehetőségét kínálja a kutatóknak. Az *Ünnep és felejtés* című tanulmánykötet színes betekintést enged a magyar emlékezetpolitikába és annak gyakorlatába: a tanulmányok a Trianon előtti Magyarország területének etnikailag sokszínű népességével, a 20. század néhány meghatározó eseményével, ezek társadalmi emlékezetével, valamint a hozzájuk kapcsolódó ünnepek és felejtési aktusok alakulásával foglalkozik.

A tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet *Az emlékezés politikája* című, 2017-ben megrendezett konferenciájának előadásaiból születtek. A konferencia arra kereste a választ, hogy miként lesz az emlékezetkultúrából emlékezetpolitika. A tanulmányok több szempontból közelítik meg a felmerülő kérdéseket: „*Hogyan intézményesül és miként változik a kollektív emlékezés tartalma? Hogyan működik az intézményesült/átpolitizált emlékezet mint identitáspolitika?*” (7.)

A kötetben tizenegy szerző kilenc tanulmánya olvasható. A munkát Filep Tamás Gusztáv kisebbségkutató, művelődéstörténész, az intézet munkatársa szerkesztőként fogta össze.

A szövegek részletes képet adnak a tágran értelmezett emlékezetpolitikai gyakorlatokról, kialakulásukról, jelenlegi helyzetükről, kitekintést is engedve lehetséges jövőbeni változásaikra. A kötet azt a kérdést járja körül, hogy milyen egyéni, csoportos, etnikum- és nemzetszintű gyakorlatok járulnak hozzá ahhoz, hogy egy azonos területen élő népesség különböző csoportosulásai – amelyek lehetnek etnikai, vallási vagy más közösségek – hogyan hoznak létre és vallanak magukénak ugyanazon eseményről saját, és a többi csoporttól eltérő emlékezetet, illetve hogyan jön létre az ehhez kapcsolódó saját történelem, ünnepkör és kultúra (dalok, irodalmi művek, sajtóorgánumok, közösségek, emlékhelyek). A vizsgált időszakot tekintve a tanulmányok sorrendje kronologikus, a bevezető, fogalomkijelölő tanulmány kellően megágyaz ennek.

¹ Jan Assmann *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban* című műve fontos mérföldkő az utóbbi évek emlékezetpolitikával, társadalmi emlékezettel foglalkozó kutatásainak. (ASSMANN, 1999.)

Dobos Edgár bevezető tanulmánya a könyv alapvető fogalmát, az emlékezetet vizsgálja, legáltalánosabb értelmétől az emlékezetkultúra és az emlékezetpolitika sokrétű területéig. Felvázolja az emlékezés alapvető működés módját, amely egyéni és kollektív szinten egyaránt megfigyelhető: akár egyedül, akár csoportosan – kisebbségi csoportként, nemzetként, egy földrész lakóiként – egymásba kapcsolódó emlékelemeket próbálunk összefűzni, kipótolni a hiányzó elemeket, s a rekonstrukción túl értelmet is kívánunk hozzáoldani az emlékfolyamhoz. Mindennek gyakorlati megvalósulása az emlékezetpolitika, amelynek alapfogalom-körét tárja az olvasó elé a bevezető tanulmány, segítségül hívva a témakör megkerülhetetlen szerzőit, így Aleida Assmann, Maurice Halbwachst, Gyáni Gábort. A szöveg az egyéni emlékezésből kiindulva fogódzókat nyújt annak megértéséhez, hogyan torzul a közösségi, társadalmi emlékezet, e folyamatok hogyan játszódnak le, s melyek ezek legfontosabb momentumai. Rávilágít a csoportidentitás és a nemzeti identifikáció kialakulására: ahogy a közösség tagjainak tudatában a történelem eseményeinek különböző – akár hamis – értelmezései kizárólagossá válnak, kialakul a feltétlen kötődés az így létrejött – és a hatalmi (kulturális, politikai) emlékezetformáló aktusoktól sohasem mentes – nemzeti emlékezethez. E folyamat megértése elengedhetetlen a nemzeti közösségek konfliktusainak értelmezéséhez, más szóval annak megítéléséhez, hogy mi alapján szelektál, torzít vagy hamisít egy közösség emlékezete, s ez hogyan befolyásolja a másik nemzettel, közösséggel való kapcsolatát.

A kötet közel háromszáz oldala öt nagyobb egységre oszlik: a bevezető tanulmány után négy fejezet nyolc tanulmánya olvasható. Az első fejezet (*Eseményértelmezés*) két történelmi esemény emlékezetét, a hozzájuk kapcsolt ünnepek változásait, politikai vetületeit vizsgálja. A Szent István-i gondolat nemzetformáló, a történelmi korokon átívelő magyarságtudatot biztosító szerepe az augusztus 20-i ünnepben nyilvánul meg: Marchut Réka tanulmánya az ünnep kezdetekig visszanyúló története után a két világháború közötti magyarországi és erdélyi megvalósulásairól és sajtóban való megjelenéseiről szól. Fedinec Csilla írása az 1944. október 28-hoz, a II. világháború ukrajnai végét jelentő – történelmileg helytelen, mégis a társadalmi emlékezet részévé vált – dátumhoz kapcsolódó, változó nemzeti emlékezzel foglalkozik. Ukrajna „*fasiszta megszállás alóli felszabadításának*” ünnepnapja az elmúlt három évtizedben többször változott, a formálódó politikai emlékezet különböző eseményekhez kötötte az egykori történéseket. Az események rekonstrukciója napjainkig a politikai diskurzus rendszeresen közép-pontba kerülő, vitatott része.

A második fejezetben (*Emlékfogalmazás*) Eiler Ferenc a magyarországi német közösség összetartozás-tudatának kialakításában jelentős szerepet játszó, a két világháború között működő szervezetek és sajtóorgánumok tevékenységét vizsgálja, valamint itt olvashatjuk Márkus Beáta és Tóth Ágnes a magyarországi németek kitelepítésének 1952–2015 között emelt emlékműveiről szóló elemzését. Szórványosan már az ötvenes években készültek a német származásúak elhurcolására emlékező objektumok – az elsőt 1952-ben emelték Gyulán (152.) –, számottevő emlékhely kialakítására azonban csak a rendszerváltozás után került sor. A kitelepítési emlékművek egyik fontos vonására is felhívja a figyelmet a tanulmány: az objektumok elhelyezésekor fontos volt az autentikus helyszínválasztás. Ilyenek

a települések egykori tanácsházai, ahol a kitelepítő osztagok tevékenykedtek, az utolsó közös szentmise helyszíne és a gyűjtőhelyek, a vasútállomások. (161.) A tanulmány azt mutatja be, hogyan alakult a német nemzetiségűek kitelepítésének, málenkij robotra hurcolásának társadalmi emlékezete, amelyről évtizedekig nem folyhatott nyilvános diskurzus, valamint hogy milyen úton halad és milyen problémákba ütközik a nemzeti emlékezetbe helyezése a sokáig elhallgatott eseményeknek. E téren lényeges politikai lépések és emlékező gesztusok a rendszer-változással kezdődtek, a tanulmány összegzi továbbá a németek elhurcolásának történetét kutató tudományos projekteket, valamint felhívja a figyelmet ezek eredményeire és hiányosságaira. A fejezet harmadik tanulmányában Bányai Viktória és Komoróczy Szonja Ráhel a II. világháború utáni öt év azon emlékműveit elemzi, amelyeket a holokauszt magyarországi zsidó áldozatainak emlékére állítottak. E tanulmány fontos emlékezetpolitikai aspektust helyez fókuszba: az emlékhely koronként változó kijelölésének, kialakításának gyakorlatát, az emléktárgyak változó körét, a különböző etnikai és vallási csoportok eltérő emlékező gyakorlatait.

A harmadik fejezetben (*Megtalált hagyomány*) két esettanulmány kapott helyet az emlékezés talán legfontosabb emlékezetpolitikai gyakorlatáról, az ünnepről. Szerbhórváth György a vajdasági magyarok 1990 utáni nemzeti ünnepeit, civil szerveződések és állami szervek megemlékezéseit vizsgálja. A tanulmány szerzője kutatói reflexivitással tekint az elmúlt néhány év – sokszor parázs vitákat kiváltó – emlékezetpolitikai jelenségeire, a megújítási kísérletekre, a vajdasági magyarok Jugoszlávia felbomlása után átalakuló közösségeinek problémáira, lehetséges útjaira. Ezek közé tartozik a vajdasági magyarok szülőhelyükről való elvándorlása, a fiatalok közösségi, kulturális találkozási helyszíneinek hiánya, az ünnepek változó sora s ezek rendszeres aktuálpolitikai hangoltsága. 2012 óta évenként megrendezésre kerül Erdélyben a Székely Szabadság Napja, amellyel a fejezet utolsó, Patakfalvi-Czirják Ágnes tollából származó tanulmánya foglalkozik. Az esemény rávilágít, hogy az elmúlt néhány évtizedben milyen ideológiai törekvések zajlottak civil és politikai téren. Ezek központi problémája és célja azonos: minden szerveződéssel (ilyen az RMDSZ, a Székely Nemzeti Tanács, az Erdélyi Magyar Ifjak, számos kisebb erdélyi párt és több magyarországi politikai szereplő) a magyar közösség képviselőit kívánja megszerezni Erdélyben.

A negyedik fejezet (*Nemzetképek*) egyetlen tanulmányában Papp Z. Attila a magyarországi és a határon túl élő magyar nemzetkepcsióiról nyújt átfogó szociológiai elemzést. A szövegben közölt felmérés szerint a nemzethez tartozásnak a következő lehetséges kritériumai merültek fel: „*Ahhoz, hogy valaki magyarnak számítsa, fontos, hogy [...] magyarnak tartsa magát; tisztelje a piros-fehérvörös zászlót; magyar legyen az anyanyelve; magyar állampolgár legyen*” stb. Az állításokra sok esetben eltérően válaszoltak a kisebbségi, illetve a többségi helyzetben élő magyarok: a „*Magyarországon szülessen*” és a „*magyar állampolgár legyen*” kritériumokkal a kisebbségi magyarok közül értelemszerűen igen kevesen értettek egyet, konszenzus mutatkozik azonban a „*magyarnak tartsa magát*”, a „*jól beszéljen magyarul*” vagy a „*legalább egyik szülő magyar legyen*” feltételek esetében. (254.)

A tanulmányok közép-kelet-európai emlékezetpolitikai gyakorlatokat elemeznek, de az egész kötetet meghatározza az a fontos megállapítás, hogy noha a mű egy adott területet helyez fókuszba, mégsem helyspecifikus vonásokat mutat be,

amikor kisajátító kulturális örökségről, torzító emlékezetpolitikáról, vagy más, a kötetben tárgyalt témákról esik szó. (14–15.) A kötet reagál az aktuális politikai hatalmak emlékezetkisajátító ténykedésére mint nemzetközi gyakorlatra is. A könyv tematikája és a vizsgált földrajzi terület jól körülhatárolható: a Trianon előtti Magyarország. A felölelt időszak viszont rendkívül tág: egyes tanulmányok a magyarság történelmének egészen korai szakaszát elemzik, néhány szöveg pedig reagál a vizsgált téma napjainkra gyakorolt hatásaira is.

A mű érdeme továbbá, hogy a kutatói munka fontos eredményeit tükröző tanulmányok a nem szakavatott, de érdeklődő olvasónak is meghatározó olvasmányélményt nyújthatnak. Az *Ünnep és felejtés* olvasmányosságával a valóban széles körben használható és színvonalas tudományos kötetek közé sorolható, amelyből a történettudomány, az irodalomtudomány, a művelődéstudomány, a gazdaságtudomány és természetesen a társadalomtudomány számos területe is meríthet.

G. Szabó Sarolta

Felhasznált irodalom és rövidítések

ASSMANN

1999 ASSMANN, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 1999.